

УДК 82 – 3 (438); 394.912(438+477)

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН НА ПОГРАНИЧЧІ У ПОВІСТІ ЛУКАША САТУРЧАКА «ГАЛІЦІЯ»

Галина ВИПАСНЯК

*Івано-Франківський національний медичний університет,
кафедра мовознавства,
вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, 76000, Україна,
e-mail: halka_V@mail.ru*

Розглянуто особливості висвітлення проблем українсько-польських взаємин на пограниччі у повісті польського письменника Лукаша Сатурчака «Галіція». Поряд із виразно негативним зображенням українців відчутне намагання автора зрозуміти складність їхнього становища. У тексті відсутня ідеалізація своїх співвітчизників. Змальовуючи період Другої світової війни, Л. Сатурчак вдався до біблійних елементів, зокрема, старозаповітних та апокаліптичних мотивів.

Ключові слова: пограниччя, українсько-польські взаємини, біблійні мотиви, Лукаш Сатурчак.

Повість молодого польського письменника Лукаша Сатурчака «Галіція» порушує не нову, але надзвичайно складну проблему польсько-українського співіснування на пограниччі як у період до, під час і після Другої світової війни, так і в наш час. Важливість цього твору полягає в репрезентації погляду на означену проблему молодого покоління поляків, які не були очевидцями українсько-польських конфліктів часів Другої світової війни, а сформували свою думку на основі родинних оповідей. В Україні книга несправедливо залишилася поза увагою читачів, натомість стала резонансною у Польщі, особливо в Перемишлі, рідному місті Лукаша Сатурчака. Сам автор відзначає: «Не очікував, що хтось, прочитавши про ксенофобію та взаємні упередження, взагалі дасть якісь коментарі, а я спричинив справжню війну, що точилася на місцевих інтернет-форумах, де мені бажали смерті» [3]. Причиною такої реакції поляків стало те, що автор повісті, змальовуючи українсько-польські конфлікти на пограниччі, цілком неочікувано намагається не ідеалізувати своїх співвітчизників, а вказує на їхню частку вини у трагічних подіях у Галичині. У тексті відчутне авторське прагнення зрозуміти становище українців, які «мріяли лише про кусник своєї країни, про місце, де за вживання власної мови державні функціонери не покарають палицями» [2, 191]. Л. Сатурчак акцентує на закономірності таких прагнень, хоча не схвалює засобів, до яких вдавалися обидві конфліктуючі сторони.

Автор не приховує того, що поляки досі не позбавилися негативних стереотипів у сприйнятті українців: «Це дикий народ, і за нами двадцять років... Думають, що вони

не знати хто, якщо мають двох добрих боксерів і цицькату дівку, котра виграла Євробачення, то вони боги. Мрійники. Дивися, як принижуються. Подивися на них. На цих жінок на вулиці. Скажеш такій, щоби забиралася, то всміхнеться і подякує. Ненавиджу їх. Вони повинні вертатися до себе. Забруднюють вулиці. Закрити кордони. Виплодки Тараса Шевченка» [2, 234]. У наведених рядках із повісті чітко оприявнюються колонізаторські амбіції, які залишили свій слід у свідомості поляків. І завдяки змалюванню у повісті подій минулого стає зрозуміло, що сучасне ставлення до українців є не тільки наслідком трагічних подій на пограниччі, а продовженням традиції сприйняття колонізатором колонізованого народу. Серед польського населення Лопушок у період Другої світової війни українців сприймали як «псів Гітлера, зрадників, що під кожною владою почуваються добре, лиш би їм пообіцяти більше, ніж попередня, і вони готові зарізати, як худобину, не моргнувши оком, без сліз і поту, не скривившись» [2, 144]. Як бачимо, дається взнаки вплив теорії «абсолютної гріховності» колонізованого [див. : 1, 376].

У повісті «Галиція» все ж наявні кілька епізодів, які зображають терпіння українців від рук поляків. У двох епізодах жертвами стають дівчата. Одну з них побили різками, іншу – партизанку – неодноразово гвалтували польські солдати. Одного з полонених упівців вони «віддали під варту і сказали про нього, що це убивця поляків, а також своїх одноплемінників, про що мав свідчити той факт, що його застали, коли він убивав співтоваришів. Їхні тіла поховали чудові польські вояки десь у лісі, а місця, очевидно, ніхто не пам'ятає» [2, 170]. Польські вояки виправдовують свої вчинки, керуючись переконанням, що «солдати мають свою честь. Мають також обов'язки. Вони мусять винищувати вошей. Не можуть дозволити, аби ті газдували на світі, аби гвалтували наших жінок і дочок, мордували наших братів, аби серед нас жили» [2, 170].

У рецепції Л. Сатурчака саме події Другої світової війни стали відправною точкою найбільш радикальних змін в українсько-польських стосунках, адже довоєнний період змальовано у романі як райський. Село Лопушки є своєрідним символом тісного переплетіння різних етнічних та релігійних культур в одному локальному просторі, переконливим доказом чого є наявність у селі трьох релігійних святинь – костелу, церкви і синагоги – відповідно до кількості етнічних груп. «Лиш іноді хтось згадає, що костел, до якого вони вчащають, служив колись за східним обрядом» [2, 26]. З огляду на це підтверджується думка, що «антиномія “свій–чужий” втрачає виразну опозиційність та глобальне значення і переноситься на регіональний рівень, де все більшого значення набувають категорії “свійськості” – “swojskość” та “тутешності” – “tutejszość”. Відбувається адаптація до атмосфери постійного зіткнення культур, що з часом переростає у міжкультурний діалог» [4, 35].

Село Лопушки є простором подвійної периферійності, адже, по-перше, розташоване у Галичині – периферійній території, а по-друге, відносно центрів цієї периферії – Львова чи Перемишля – Лопушки є тим більше маргінесом. Водночас змальовані локальні проблеми мають підкреслено важливе значення у контексті всієї Галичини, оскільки є типовими для цієї території. Визначальною особливістю людського існування на периферії є інформаційна замкненість простору та вузька сфера зацікавлень його мешканців: «Людям звідти потрібно не померти з голоду і мати святий спокій

разом з місцем на костельній лаві. Єдина життєва мета – це сидіти якомога ближче до вітваря, більше для щастя нічого не потрібно» [2, 47]. Мешканці села Лопушки не намагаються освоїти, прийняти, зрозуміти зовнішній світ, а навпаки, залишаються до нього байдужими і часом його побоюються: «Поганством було для лопушанців усе, що походило ззовні. Означене як чуже, інше, а передовсім – нове. Диявол ховається в цьому більше, ніж у деталях – повторювали вони» [2, 25]. Зосередженість галичан на власному просторі, усталеному способі життя підсилюється «незважанням на минучість часу» [2, 135], яке вкупі з вродженим лінивством, на думку автора, є «найвиразнішою ознакою цього “краю”» [2, 135].

У свідомості поляків територія Галичини, незважаючи на типові для неї одвічні міжнаціональні конфлікти, асоціювалася з Аркадією. Це було місце, максимально ідеалізоване, навіть міфологізоване, у польській літературі. «Про ці землі написано цілі хроніки. Народився самобутній культ Галичини, значною мірою неправдивий, висмоктаний з пальця, міфологізований... Усі ці апологети створили світ, який, зрештою, іноді захоплював незвичністю інших, але передовсім здавався магічним власне тим, котрі це писали... Вони писали те, що хотіли побачити, а не те, що там бачили. Насильно створюючи історію людям, яким історія була зовсім непотрібна» [2, 47]. Прагнення польських митців міфологізувати пограничну територію є цілком типовою поведінкою колонізатора. Підвладні території «для письменників... – екзотичне місце, де можна звертатися до власних духовних проблем» [1, 264]. До того ж «міфізація була одним з механізмів «психологічного привласнення» простору і стала особливо актуальною і важливою для збереження національної свідомості в період бездержавності» [4, 52].

Елементи міфологізації простору українсько-польського пограниччя оприявнюються в опозиції пекло/рай, що особливо актуалізується в польській літературі. На думку О. Сухомлинова, це зумовлено певними історичними обставинами: «поразки та втрати в боротьбі з турками, татарами, козаками у поєднанні з міфом про багатство української землі, раю (пізніше – втраченого раю) породжували візію кресів як знищеної Аркадії. Відбувалося парадоксальне поєднання антиномій “рай–пекло” в одному міфі – і ця тенденція функціонуватиме до наших часів» [4, 47].

У цьому контексті знаковим є поділ другої частини повісті – «Тоді» – на розділи, у назві яких, з одного боку, помітний очевидний вплив Дантівської «Божественної комедії» («Небо», «Пекло», «Чистилище»), але зважаючи на перестановку частин відносно оригіналу, можна вважати повість Л. Сатурчака ще одним різновидом «Небожественної комедії» (як відомо, у польській літературі під такою назвою існує романтична драма в прозі З. Красінського, і цей факт підтверджує вплив літератури романтизму на автора «Галіції»).

Здавалось би, повість Л. Сатурчака спрямована на деміфологізацію простору пограниччя, проте складається враження, що авторові не до кінця вдається розірвати тяглість глибоко вкоріненої романтичної традиції сприйняття Галичини (особливо традиції української школи польських романтиків). Романтичні елементи актуалізуються при зображенні міжетнічних конфліктів, а також подій Другої світової війни. Передусім ідеться про використання біблійних мотивів, серед яких – мотив Господньої кари,

мотив чуда, мучеництва тощо. Поява цих елементів є важливою у контексті проблеми українсько-польських взаємовідносин на пограниччі, оскільки завдяки їм підкреслено страждання польської сторони. І це цілком закономірно, оскільки автор повісті змальовує історію рідного народу і не може бути абсолютно об'єктивним. Принагідно варто нагадати, що названі риси притаманні не загальноєвропейському романтизму, а романтизму поневолених народів, зокрема українському і польському.

Мотив Господньої кари є доволі знаковим у повісті, оскільки всі зловісні знаки – поява кривавої води і жаб у криницях, а згодом мух і комарів, що нагадувало аналогічні події, змальовані у Старому Заповіті, – почали з'являтися з початком винищення євреїв у Лопушках. Тобто це покарання мешканців села за те, що дозволили убивати невинних людей.

Мотив чуда і псевдочуда особливо актуальний у контексті появи образу Богородиці на закіптявілому вікні будинку Здислава. Якщо лопушани сприйняли це як істинне чудо і вважали це місце святим, то думка отця Станіслава була цілком протилежною, хоча «він сам відчував потребу чуда, але не брутального, викликаного випарами жиру» [2, 121]. На думку О. Сухомлинова, «у середовищі, де переважало українське населення..., польська меншина на рівні підсвідомості намагалася зберегти ідентичність» [4, 33], а такі чудеса сприяли її утвердженню. Схожу думку висловлює Л. Сатурчак, намагаючись пояснити настільки бурхливу реакцію мешканців Лопушок на появу згаданого псевдочуда: «Йдеться про польськість і зміцнення її символів, котрі проявляються у найбільш абсурдних мотивах» [2, 122].

Мотив мучеництва є одним із найпоширеніших у польській літературі. Найактивніше його використовували романтики, формуючи образ Польщі як Христа народів, при цьому чимало уваги приділяючи виявам індивідуального мучеництва, адже кожна окрема історія страждань є частиною загальнонаціонального мучеництва. У повісті Л. Сатурчака наявні обидва рівні мучеництва і, як уже згадувалося, стосуються переважно поляків. Мотив мучеництва особливо актуальний стосовно образу головного персонажа повісті Юзека. Знаковим є його свідоме прагнення стати героєм чи мучеником, або те й інше відразу. Він часто вигадував ситуації, які би сприяли цьому, після чого «уявляв себе..., як його... заводять у небесну браму під акомпанемент труб, на яких виграють сонми ангелів» [2, 126]. Зрештою, у нього були певні підстави мати схожі фантазії, оскільки він бачив видіння, у яких Діва Марія розмовляла з ним про його майбутні страждання, про те, що повсякчас захищатиме його. Події Другої світової війни, що позначилися на особистій долі та здоров'ї Юзека, справді дають можливість розглядати його образ як мученицький. Його доля є типовою долею мешканця пограниччя у період війни.

У польській літературі *образ святого отця* здебільшого наділений агіографічними елементами. Постать отця Станіслава є доволі суперечливою. У ній поєднано риси духівника і патріота, переконаного у правоті своєї нації, особливо в питаннях, що стосувалися польсько-українських взаємин. Доволі промовистим є епізод, коли отець Станіслав, побачивши на одній зі стін школи напис «16 вересня 1930 – ми пам'ятаємо!», який нагадував про пацифікацію українського населення у Східній Галичині, «не чекаючи, щоб хтось побачив слід пам'яті... Підняв сугану, витягнув причандалля і відлив на ки-

рилицю, залишаючи лопушан у невіданні, одночасно думаючи, що те, що він робить, є добре» [2, 79]. «Звичайно, він досі вважає, що сама акція була потрібна, бо це як-не-як кордони країни, в якій більшість становили поляки... І якби він не бачив усього того на власні очі, мабуть, донині *вчив би парафіян, що мета освячує засоби* (виокремлення шрифтом наше. – Г. В.)» [2, 75].

Замість ідеалізованої постаті святого отця у повісті з'являється *образ благородного поляка-альтруїста* лікаря Бучковського, який намагався перебувати поза межами міжнаціональних конфліктів, бути незаангажованим у виконанні свого лікарського обов'язку: «Якби треба було зробити перелік пацієнтів, яким він поміг, поляки, очевидно, були б на першому місці, але якби довелося скласти реєстр безкорисливої медичної допомоги, то безсумнівним переможцем була би українська національність. Аж надмірна впертість Бучковського дозволила витримати всі нецікаві ситуації – ... багаторазове роз'яснення, що він зовсім не хоче їх полонізувати, і його допомога викликана справжнім альтруїзмом» [2, 190–191]. У цьому образі втілено глибоке розуміння сутності будь-яких військових конфліктів і людських жертв, що їх супроводжують. Він намагається зрозуміти позицію кожної з воюючих сторін: «Керувався такою непопулярною точкою зору, що вони (німці. – Г. В.) просто роблять своє. Так, як він має виконувати свою роботу, так і вони роблять те, що їм слід» [2, 184]. Він намагається осягнути сутність людської жорстокості, складаючи «перелік десятків, як не сотень жорстокостей, яких поляки зазнали з боку українців. Це йому нагадувало тортури, відомі з минулих століть, більше того, навівало думку про якісь варварські народи» [2, 185].

Споруджуючи мости між минулим та сьогоденням у розділах «Тепер» та «Поміж тим», автор осмислює сучасний рівень польсько-українських відносин і приводить читача до думки, що старі рани все ще не загоїлися. На стінах будинків у Перемишлі досі можна побачити напис «УРА, який висить на шибениці» [2, 230]. «У цьому місті (Перемишлі. – Г. В.) ніхто не любить українців. До них тут ставляться гірше. Не знаю, чи через демонів минулого, чи через ситуацію нинішню, з вулиці. Їх можна зустріти на кожному куті. Продають дешевші сигарети і спиртне. На базарах. З золотими чи срібними зубами. На кордоні, куди пхаються, як тварини. Продають товар ще дешевше» [2, 237]. Аналізуючи цю ситуацію, Л. Сатурчак намагається логічно пояснити причини такого ставлення до українців: «Ми не кращі за них..., коли дивимося на них згори і вважаємо себе справжніми європейцями... А, може, ми почуваємо себе винними, може, за історію?» [2, 237].

Повість Л. Сатурчака «Галіція» є ще однією спробою переосмислення минулого. До певної міри автор укотре, згідно з польською літературною традицією, освячує минуле, сакралізує його, вдаючись до використання біблійних мотивів, але відродно те, що він намагається час від часу поглянути на трагічні події Другої світової війни з іншої, української перспективи. Саме твори такого характеру, в яких хоча би частково враховуватиметься думка «іншого», можуть покращити ситуацію на пограниччі та створити умови для плідного культурного діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Saïd E.* Культура й імперіалізм / Едвард Саїд ; пер. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал. – К. : Критика, 2007. – 608 с.
2. *Сатурчак Л.* Галіція / Лукаш Сатурчак ; пер. з пол. Т. Прохаська. – К. : Темпора, 2011. – 256 с.
3. Страсті по Галичині. Лукаш Сатурчак про свою повість «Галіція» та стосунки українців та поляків на пограниччі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tyzhden.ua/Culture/32371.
4. *Сухомлинов О.* Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Ярослава Івашкевича (топіка і функціональність) : монографія / Олексій Сухомлинов ; Бердянський ін-т підприємництва. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012

Прийнята до друку 22.11.2012

**THE SPECIAL FEATURES OF REPRESENTATION OF THE
UKRAINIAN-POLISH RELATIONS AT THE FRONTIER IN LUKASH
SATURCHAK'S STORY «GALICIA»**

Halyna VYPASNYAK

*Ivano-Frankivsk National Medical University,
Department of Linguistics,
2, Halytska Str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine,
e-mail: halka_V@mail.ru*

The article deals with the special features of representation the problems of Ukrainian-Polish relations at the frontier in Lukash Saturchak's story «Galicia». The Ukrainians are represented in evidently negative way, though the author tries to understand the whole complications of their situation. He also attempts not to idealize his countrymen. Lukash Saturchak uses some of the Biblical elements. Old Testament and apocalyptic motives are among them.

Key words: frontier, Ukrainian-Polish relations, Biblical motives, Lukash Saturchak.

**ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИХ
ВЗАИМООТНОШЕНИЙ НА ПОГРАНИЧЬЕ В ПОВЕСТИ
ЛУКАША САТУРЧАКА «ГАЛИЦИЯ»**

Галина ВИПАСНЯК

*Ивано-Франковский национальный медицинский университет,
кафедра лингвистики,
ул. Галицкая, 2, Ивано-Франковск, 76000, Украина,
e-mail: halka_V@mail.ru*

Рассмотрено особенности репрезентации проблем украинско-польских взаимоотношений на пограничье в повести польского писателя Лукаша Сатурчака «Галиция». Вместе с выразительно негативным изображением украинцев автор пытается понять сложность их положения и одновременно не идеализирует своих соотечественников. Представляя период Второй мировой войны, Л. Сатурчак прибегает к использованию библейных элементов, среди которых ветхозаветные и апокалиптические мотивы.

Ключевые слова: пограничье, украинско-польские взаимоотношения, библейные мотивы, Лукаш Сатурчак.